

Şehriyar'ın Şiirlerinde Dil ve Milliyet Şuuru

Language and National Consciousness in Shahriyar's Poems

Esmira FUAD

Azerbaycan Millî İlimler Akademisi, Nizami Gencevi Edebiyat Enstitüsü, Güney Azerbaycan Edebiyatı Bölümü, Bakü, Azerbaycan

Azerbaijan National Academy of Sciences, Nizami Gencevi Literary Institute, Southern Azerbaijan Literature Department, Baku, Azerbaijan

Öz

Bu makale, 20. yüzyılın önde gelen şairlerinden Muhammed Hüseyin Şehriyar'ın şiirlerinde dil ve milliyet şuuru kavramlarını inceleyerek onun ana dilini yüceltme çabasını ve kültürel mirasa katkılarını analiz etmeyi amaçlamaktadır. Şehriyar, "Haydar Baba'ya Selam" adlı ünlü şiirinde Azerbaycan Türkçesini kullanarak halk arasında güçlü bir manevi uyanış yaratmış ve ana dilinin gücüyle halkın ruhuna dokunmuştur. Şehriyar, Azerbaycan Türkçesi aracılığıyla millî kimlik ve kültürel değerleri koruma mücadelesi vermiştir. Makalede, Şehriyar'ın klasik edebî mirasa olan bağlılığı ve çağdaş İran ile Azerbaycan şiirinde edindiği konum değerlendirilirken dil uğruna verdiği mücadelenin önemi de vurgulanacaktır. Ayrıca onun eserlerine yönelik eleştiriler, dil ve kimlik bilinci bağlamında ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Şehriyar, Azerbaycan Türkçesi, dil bilinci, millî kimlik, kültürel miras

ABSTRACT

This article aims to analyze the concepts of language and national consciousness in the poetry of Muhammad Hussein Shahriyar, one of the leading poets of the 20th century, and to analyze his efforts to glorify the mother tongue and his contributions to the cultural heritage. In his famous poem "Haydar Baba'ya Selam", Shahriyar created a strong spiritual awakening among the people by using Azerbaijani Turkish and touched the soul of his people with the power of his mother tongue. Shahriyar struggled to preserve national identity and cultural values through Azerbaijani Turkish. In this article, Shahriyar's commitment to classical literary heritage and his position in contemporary Iranian and Azerbaijani poetry will be evaluated, while the importance of his struggle for language will be emphasized. In addition, criticism of his works will be discussed in the context of language and identity consciousness.

Keywords: Shahriyar, Azerbaijani Turkish, language awareness, national identity, cultural heritage

Giriş

2021 yılı, Türk dili ve kültürünün önemli şahsiyetlerinden Yunus Emre'nin vefatının 700. yıl dönümü olması dolayısıyla UNESCO tarafından anma ve kutlama yıl dönümleri arasına alınmış, Türkiye Cumhurbaşkanlığı da 30 Ocak 2021 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan bir genelge ile bu yılı "Yunus Emre ve Türkçe Yılı" olarak ilan etmiştir. Bu kapsamda, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın koordinasyonunda "Dünya Dili Türkçe" başlığı altında yurt içinde ve yurt dışında çeşitli etkinlikler düzenlenmesi kararlaştırılmıştır. Yunus Emre, şiirlerinde insan ve doğa sevgisini, hoşgörüyü, kardeşlik ve barış kavramlarını arı bir Türkçe ile ifade ederek dil, din, ırk ayrımı gözetmeksizin tüm insanlığa hitap eden bir şairdir (Çalışkan, 2021). Bu bağlamda 2021 yılı, Yunus Emre'nin mesajlarının daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlayarak onun evrensel mirasını kalıcı biçimde hafızalara kazımıştır.

Yunus Emre'nin duru ve berrak Türkçesi, insanı yeryüzünden alıp Hakk'ın huzuruna yükselten, onu yücelik ve hayranlık içinde düşünmeye çağırın bir güce sahiptir. Bu yönüyle Yunus; gönüllerin şairi, Hakk'ın sevgilisi, varlığın sesi ve mutlak ilahiyatın ifadesidir. Onun ilahilerinde, bu karmaşık dünyanın derin iç çekişleri ve hakikate ulaşan ruhların yankısı canlanır (Qasımlı, 2014). Tasavvuf felsefesinin ve irfan ilminin sırları, Yunus'un sade Türkçesinde kendini daha güçlü şekilde ifade eder. Arap ve Fars tasavvuf şairlerinden farklı olarak Yunus Emre, insanları zühd ve dünyevi hayattan el etek çekmeye değil, dünyayı ve insanı anlamaya davet eder. Bu yüzden onun sesi, insanlar tarafından adeta cennetten inen bir ilahi gibi algılanmıştır.

Geliş Tarihi/Received 21.09.2024
Revizyon Talebi/Revision 19.10.2024
Requested
Son Revizyon/Last Revision 14.11.2024
Kabul Tarihi/Accepted 17.11.2024
Yayın Tarihi/Publication Date 20.11.2024

Sorumlu Yazar/Corresponding author:

Esmira Fuad

E-mail: esmirafuad@mail.ru

Atf: Fuad, E. (2024). Şehriyar'ın şiirlerinde dil ve milliyet şuuru. *Comparative Turkish Dialects and Literatures*, (6), 27-34.

Cite this article: Fuad, E. (2024). Language and national consciousness in Shahriyar's poems. *Comparative Turkish Dialects and Literatures*, (6), 27-34.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0

Gerçek aşk, Allah'a duyulan aşk olarak tanımlanır. İnsanın maddi varlığını ve fâniliği aşarak Allah'a kavuşma arzusu, sevgiyi derin anlamıyla kavramakla mümkündür. "Allah'ı sevenler, onun dostudur" ifadesiyle anlatıldığı gibi, şaire göre gerçek mutluluk, ilahi olana kavuşabilmektir. İnsanın Tanrı'ya uzanan elleri ve ona duyduğu özlemle birleşme dileği, Dede Yunus'un sözlerinde eşsiz bir güzellikle dile getirilmiştir:

Ya elim al kaldır beni.

Ya vasılina erdir beni.

Çok ağlattın, güldür beni.

Gel gör beni aşk neyledi... (Emre, t.y.).

Dede Yunus'un mirasını sürdüren, Allah'a, ilahi varlığa, Türkçeye ve insanlığa duyduğu sevgiyle kendini ifade eden Azerbaycan'ın büyük şairi Muhammed Hüseyin Şehriyar, 20. yüzyılın en seçkin şairlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Şehriyar, ana dilini derin bir kavrayışla ele alarak, dilin ruhunu ortaya koymuş; yalnız kendi çağının değil, aynı zamanda modern İran ve Azerbaycan edebiyatının da büyük bir ismi olarak tanınmıştır. Klasik yazın geleneğini modern şiirle harmanlayan Şehriyar, özellikle Fars ve Azerbaycan şiirinde büyük bir dönüşümün öncüsü olmuş, Hafız Şirazi, Muhammed Bağır Halhali, Mirza Mehdi Şükuhi ve Mirza Ali Möcüz gibi büyük şairlerin ardından gelen duraklama dönemini sona erdirmiştir. Şehriyar, "Bugünün şiiri yıldırım gibi iz bırakmalıdır." anlayışıyla, yalnızca Fars şiirini değil, aynı zamanda ana dili olan Azerbaycan Türkçesinde yazdığı eserlerle de Doğu ve Türk Dünyası yazınında güçlü bir etki bırakmıştır. Özellikle "Haydar Baba'ya Selam" adlı eserini Tebriz ağzıyla kaleme alarak edebiyat tarihinde benzeri görülmemiş bir manevi devrim yaratmış, Ortadoğu yazınında bir Rönesans'ın temellerini atmıştır.

Şehriyar, Türkçe düşünen, konuşan ve yazan toplumu âdeta "gaflet uykusu"ndan uyandırarak onlara ulusal ve kültürel bilinç kazandırmıştır. Bu eseri, halkına ve annesine olan derin sevgi ve minnettarlığının bir yansımasıdır. Ancak, bazen şairin büyük tarihî şahsiyetine gölge düşürmek isteyen kıskanç kalem sahipleri de olmuştur. Bu durumun ötesinde, unutulmaması gereken bir gerçek vardır. Yeni bir yol açmak, insanın büyük özveri ve fedakârlık gerektiren bir eylemdir. Şehriyar, Türk yazınında yeni bir yol açmış ve ana dilinin özgürlüğü için verdiği mücadeleyle kültürel tarihimize önemli katkılarda bulunmuştur. Yaşamı boyunca karşılaştığı zorlukları ve tehlikeleri aşarak Türk kültürüne adını altın harflerle yazdırmıştır. Türkçeye yalnızca İran edebiyat çevresinde değil, tüm Türk Dünyası'nda yeni, kalıcı bir yaşam kazandırmıştır. Nizami edebî okulunun takipçisi olan Şehriyar, şiirde daha çok Irak tarzını (Sepki Irak) kullanır ve kendisinden önce gelen büyük şair Nizami Gencevi gibi "Türk" dediğinde; "güzel, mert, kahraman, savaşçı, komutan, bilge, yiğit ve lider" anlamlarını kasteder. Şehriyar'ın kavrayışında ve anlatımında "Türklük" güzellik, iyilik, saflık, dürüstlük, mertlik, kahramanlık, komutanlık ve liderlik demektir. "Türkistan" ifadesi ise sadakat, güvenilirlik, doğruluk ve arzu edilen yere ulaşmak (vuslat) anlamlarını taşır (Rəsulzadə, 2015). Aynı anlamı taşıyan, yani güzellik anlamında kullandığı "Türkanə" kelimesini usta kalemiyle "Mektep Ayı" şiirinin dizeleri arasına yerleştiriyor:

Hasar olsun kipriklərin o türkanə gözlərinə,

Xumar gözün bu şəhərdə qoparmışdır bir inqilab.

Allaha bax, qaşın tağı əfsun ilə oynamasın,

Qəlbimizin iman evi istərmisən olsun xərab?! (Şəhriyar, 2000, s. 235).

"Babil Cadusu" şiirinde Şehriyar, "Türk"ü, çimenler arasında bir servi ağacı gibi zarif ve bir gül gibi nazlı cilvelenen; tatlı dili, güzel sesiyle baharın habercisi bülbülün büyülu nağmesine benzetir. Bu sevgili, şarkısını adeta o tatlı ve etkileyici sesiyle, bülbül gibi yüreklere dokunarak söyler.

Muhammed Emin Resulzade'nin, Nizami Gencevi'nin eserlerinde Türklüğün ve "Türk" kelimesinin işleniş hızını ve bu kelimenin taşıdığı anlamları açıklayan değerli makalesinde belirttiği gibi, Şehriyar, İran'da ve ata yurdu Güney Azerbaycan'da Farslarla eşit şartlarda yaşayan, "cavanmerdane" yani mert Türklerden bahseder. Farsların, bu Türklerden yalnızca iyilik, yardımseverlik, büyük saygı ve insaniyet gördüğünü; savaş cephelerinde ise İran'ın bağımsızlığını savunmak için kahramanca çarpışarak can verdiklerini "Tahran ve Tahranlı" şiirinde açık bir şekilde anlatır. Şehriyar'ın Türklüğe, Türkçülüğe ve Türkçeye olan sevgisi, Fars egemenliğindeki devlet sözcüleri tarafından asla hoş karşılanmaz ve bu tavrı benimsenmez. Tahran'da yaşadığı dönemde "Haydar Baba'ya Selam" ve "Tahran ve Tahranlı" eserlerinin yayımlanmasının ardından birçok zorlukla karşılaşması tesadüf değildir. "Tahran ve Tahranlı" şiirinde, İran'daki Türklerin aşağılanması ve hatta "türkeher (eşekbaşı Türk)" denilerek küçümsenmesini cesurca kınar ve millî meseleleri açık yüreklilikle eleştirir:

Məni qafqazlı qardaşlar

Həmişə səslədi "Qardaş".

Min hörmət görmüşəm türkdən,

O olmuş qəlbimə sirdaş.

*Fakat Tehrana gəldim,
Gözlerim tökdü yine qan-yaş.
Mənə düşmən kimi baxdın,
Nə yerdə olmuşam düşmən?
Ayə, tehranlı, insaf et, söyle:
Eşşək sənmişən, ya mən?* (Şəhriyar, 2000, s. 437).

Şehriyar, "Haydar Baba'ya Selam" şiirinde, mevcut durumunu ve içsel dünyasını betimlerken, "Şatır Oğlan" gazelinde kullandığı iki mısra ile hislerini dile getirir: "Tehrana'nın qayretini yox Şəhriyarı saxlamağa, Qaçmışam Təbrizə, qoy yaxşı, yaman bəllənsin". Bu dizeler, şairin Tebriz'e taşınarak, Maksudiye Mahallesi'nde taksitle satın aldığı iki odalı ahşap evin durumuna dair bir izlenim sunar. Şehriyar, yeni evinin güneş almasını engelleyen, varlıklı bir komşusunun inşa ettirdiği gökdelenin yarattığı gölgeden şikâyet etmektedir. Bu durum, onun yaşadığı mekânla kurduğu ilişkiyi ve çevresindeki değişimlere duyduğu hassasiyeti yansıtmaktadır. Şehriyar'ın eserlerinde, kişisel ve toplumsal gerçeklik arasındaki etkileşim, aynı zamanda şairin içsel dünyanın dış dünyayla olan çatışmalarını anlatan bir araç olarak kullanılmıştır:

*Divar ucaldı, gün bizə düşmədi
Zindan qaraldı, göz gözü seşmədi
Gündüz gözü mənim lampam geşmədi
Sel de basdı evmiz dolub göl oldu
Çox yazığın evi çönüb çöl oldu.
Heydərbaba, qeyrət qanın qaynarkən* (Şəhriyar, 1993, s. 27).

Şehriyar, eğer Şah'a ve yandaşlarına boyun eğip onları öven şiirler yazsaydı hayatı ve geçimi çok farklı olurdu, lüks bir eve ve konforlu bir hayata kavuşabilirdi. Ancak Şehriyar, kalem dostları ve özgür şiirin usta temsilcileri Nima Yuşic, Ahmed Şamlu, Nader Naderpur, Rıza Berehani ve Siyavuş Kesrai'den farklı olarak, ana dilinde eserler vermeyi seçti. O, zorba iktidarın yasaklarına karşı ve baskıların şiddetlendiği bir ortamda, Türkçe yazmayı göze aldı. Hiçbir güce boyun eğmeyen Şehriyar, Tanrı'nın bahşettiği ömür payını yiğitçe yaşadı ve hem kendi halkının hem de kendisinin yaşadıklarını bir ayna gibi yansıttı.

"Haydar Baba" ile Azerbaycan edebiyatında çığır açarak dilini ve kültürünü yok sayanlara ve yıllarca yasak koyan zihniyete karşı, Güney Azerbaycan'da edebî ve manevi sürecin tüm baskılara rağmen devam ettiğini gösterdi. Fars edebiyatında uzun zamandır hâkim olan durağanlığa yenilik getirdi; Farsçaya ve Azerbaycan Türkçesine yeni bir dil ve yaratıcılık ortamı sundu. Tüm Türk dünyasında "Şehriyar edebiyat okulu" diye anılan bir miras bıraktı.

Otuz yıl Farsça yazmasına rağmen, anadilinde kaleme aldığı eserlerle Azerbaycan Türkçesine verdiği değeri ve yerel ağzını bile unutmamış olduğunu ispat etti. Şehriyar, ana dilinin bir milletin ontolojik varlığının "etnogenetik şifresi" olduğunu vurgularken onu dünyanın tüm nimetlerinden üstün tuttu ve her şeyden çok sevdi. Tahran'da yaşadığı dönemlerde, rejimin yasakları nedeniyle Farsça yazdığı için kendisini eleştirenlere, "Sehendiyye"de tutarlı ve mantıklı yanıtlar verdi; hangi dilde yazıldığından çok, eserin sanatsal niteliği ve şiirsel derinliğinin önemli olduğunu ifade etti:

*El mənə atsa da öz gülşənimin bülbüliyəm mən,
Elimin Farsca da dərdini söylər diliyəm mən* (Şəhriyar, 1993, s. 58).

Şehriyar'ın Farsça eserlerinde, "Sehendim"de olduğu gibi, Azerbaycan'ın ulusal varlığı, Azerbaycan halkının gerçekliği, sorun ve dertleri derin bir şekilde yansıtılır. Yurtsever şair, 1964 yılında yazdığı "Türk'ün Dili" şiirinde ana dilinin özelliklerini ve güzelliklerini överek Türk dilinin eşsiz doğasına vurgu yapar; Türk'ün dili kadar güçlü, sevgi dolu, anlamlı ve etkileyici başka bir dil olamayacağını ifade eder. Ona göre, zengin halk kültürü ve derin hikmet dolu masallarıyla Türkçe, tüm dünya dillerinden ayrılır ve başka dillerin gölgesine sığınmaya veya kelime hazinesini yabancı sözcüklerle doldurmaya asla ihtiyaç duymaz. Ancak Şehriyar, diller arasındaki karşılıklı etkileşime de açık bir yaklaşımla bakar. Sözlüklerde karşılığı bulunmayan yeni sözcüklerin veya dilde ortaya çıkan yeni ifade biçimlerinin, dilin gelişimine katkı sağlayacağını savunur ve bu tür bir etkileşimi dilin zenginleşmesi için olumlu bir etken olarak görür. Şairin bakış açısına göre, hiçbir dil dünyada tamamen bağımsız değildir; Türkçe, Farsça ve Arapça tarihsel olarak iç içe geçmiştir. Her bir dilin kendine özgü güzellikleri olduğu gibi kusurları da vardır. Örneğin, Arapçadaki birçok Türkçe kelimenin varlığı çoğu Arap tarafından bilinmez; "bülbül" kelimesi aslında Türkçedir, ancak Araplar bunu kendi dillerinde "bülbüle" olarak kullanır. Benzer şekilde, Farsçada da pek çok Türkçe kelime bulunur ve Türkçede de Arapça ve Farsça sözcükler yazılı ve sözlü dilde kullanılmaktadır. Şehriyar, her bireyin anadilinin kendisi için özel ve değerli olduğunu vurgular (Əlizadə, 1995, s. 580).

Dil değişim süreçlerine ilerici ve aydın bir tavırla yaklaşan Şehriyar, “Türk’ün Dili” şiirinde, şairlere ve söz ustalarına, şiir dilini gereksiz Arapça ve Farsça sözcüklerle doldurmamaları, okuru ağır bir dille yormamaları yönünde çağrıda bulunur. Şair, Türkçeyi Farsça veya Arapça ile karıştırmadan kullanmaya özen gösterilmesi gerektiğini ifade eder. “Türk’ün Dili” şiiri, Şehriyar’ın Türklüğüne ve Türk diline olan sevgisinin açık bir kanıtıdır ve bu eseri, Türkçenin ve tüm Türk lehçelerinin manifestosu olarak değerlendirmek mümkündür:

*Türkün dili tək sevgili-istəkli dil olmaz
Özgə dilə qatsan bu əsil dil əsil olmaz.
Öz şə’rini Fars’a, Ərəb’e qatmasa şə’ir,
Şə’ri oxuyanlar, eşidənlər kəsil olmaz.
Fars şə’iri çox sözləri bizlərdən aparmış,
Sabir kimi bir süfrəli şə’ir paxıl olmaz.
Türkün məsəli, folkloru dünyada təkdir,
Xan yorganı, kənd içrə məsəldir, mitil olmaz.
Azer qoşunu qeysər-i Rumu əsir etmiş,
Kəsra sözdür, bir belə tarix nağıl olmaz.
Pişmiş kimi şə’rin də qərək dad-duzu olsun,
Kənd əhli bilirlər ki, doşabsız həşil olmaz... (Şehriyar, 1993, s. 94).*

Şehriyar, dillerin karşılıklı etkileşimini onların gelişiminin temel özelliklerinden biri olarak değerlendirir. Kaleme aldığı eserlerinde ve basına verdiği çeşitli mülakatlarda, beşikteyken annesinin ninnileriyle ruhuna ve kanına işleyen ana diline duyduğu bağlılığı her fırsatta vurgulamış, bu dilin değerini koruma konusunda büyük bir kararlılık ve gayret göstermiştir:

*Şəirimdə, kədərimdə, xəyalimdədir anam,
Şairliyim də mənə ondan miras qalıb bil.
Oxuduğu o gözəl, həzin, doğma nəğmələr,
Ürək oxşayan nağıllar, ürək açan kəlmələr
Bələktə olan zaman işləmiş ruxuma mənim.
Laylalarla köklənib duyğularım, bədənim... (Şehriyar, 2000, s. 384).*

“Ey Vay, Annem!” şiirindeki dizeler, Şehriyar’ın Azerbaycan Türkçesine ve ana diline duyduğu derin sevginin, kendisini büyüten ve ömrü boyunca şefkatle yanında olan annesi Kövkeb Hanım’a, onun şahsında da tüm annelere karşı beslediği engin minnet ve saygının en güzel örneğini sunar. Okuyucu, bu sevgiyi samimiyetiyle, doğallığıyla ve derinliğiyle hisseder. Şehriyar, bazı şiirlerinde Türk olup da Türkçe yazmaktan kaçınan ya da buna cesaret edemeyen sanatçıları eleştirmekten çekinmez. “Şehidi Can” veya “Şehidiye Cevap” şiirinin sonunda bu konudaki duygularını net bir şekilde ifade eder:

*Ata-baba şəhidi Türkdür vəli,
Türkini yazmaqda yox çəndən əli,
Elinin eybini örter öz eli.
Türklər hamı bir gülşənin gülüdür
Şirindən də şirin Türkün dilidir... (Şehriyar, 1993, s. 496).*

Şehriyar’ın atalarının Türk olmasına rağmen Türkçe yazamaması, onun için belirli bir eksiklik hissi oluşturmuş olmalıdır. Ülkesinin, halkının şairleri bu eksikliği telafi etmeye çalışarak Şehriyar’ın ifade edemediği duyguları Türkçede dile getirmişlerdir. Şehriyar’ın, Türklerin bir gül bahçesinin gülleri gibi görüldüğü ve Türkçenin tüm güzelliğiyle ‘şirinden de şirin’ bir dil olarak tanımlandığı düşünülürse bu dille ifade etmemenin kendisi için bir yoksunluk yarattığı söylenebilir. Otuz yıl boyunca Farsça eserler vermesi, belki de bu içsel eleştiriyi beslemiştir.

Şehriyar, şair B. Nikendiş ile yaptığı bir röportajda, Azerbaycan dilini geniş bir söz dağarcığına, zengin anlam katmanlarına sahip, tatlı ve duyarlı bir dil olarak tanımlamaktadır. Yüzyıllardır süren bu dilin, Hazin, S. E. Şirvani, M. E. Sabir, Fuzuli, Raci, Leli, Möcüz ve Sarraf gibi büyük şairler sayesinde derin eserlerle taçlandırılmış ve bu eserlerden bir beyit dahi okuyan bir insan değişebileceğini, okuyucusuna sonsuz bir zevk verebildiğini ifade eder. Ancak bu değerli şairlerin Türkçe (Azerbaycan Türkçesi) şiirlerine göre Farsçanın karışmış olması bir eksiklik olarak belirtir. Kendi yazdığı “Haydar Baba”, “Sehendiyye” ve diğer Türkçe eserlerde bu etkiden mümkün olduğunca uzak, çok az Farsça sözcük kullandığını ve bu nedenle “Haydar Baba” eserinin özlü nazireye ilham çalışmalarını vurgular. Aynı zamanda “Derya Eyledim” şiirinde de bu konuya değindiğini belirtir (Nikendiş, 1997, s. 122).

"Derya Eyledim" şiirinde Şehriyar, edebî camiada âdeta silinerek ölüme terk edilen ana dilini "Haydar Baba" manzumesini yazmayı yeniden canlandırmanın gururunu yaşar. Bu canlanmayı, İsa Mesih'in ölüleri diriltme mucizesiyle özdeşleştirir. Aynı zamanda milletine ve diline hakaret eden Siyonistlere, milliyetçi egemenlere ve Azerbaycan Türkçesini aşağılayıcı bir dil gibi kullananlara da güçlü bir cevap verir:

Qəmə-qəddarələr ağzında dil olmuşdu söyüş

Mən sevinc étdim onu, xəncəri hurma elədim.

Acı dillərdə şirin Türki olurdu xənzəl

Men şirin dillərə qatdım onu halva elədim... (Şəhriyar, 1993, s. 12).

Fuzuli, yaşadığı dönemin kültürel ve entelektüel koşullarının etkisiyle Farsça eserler veren bir şair olarak, bu süreci doğal bir yaratıcı etkinlik olarak değerlendirmiştir. Şairin Farsça yazmayı tercih etmesi veya eserlerinde yer alan karakterlerin olumsuz düşüncelere karşı geliştirdiği tutum, eleştiriye açık bir konu olarak görülebilir. Ancak, Şafak Hanım Əlibəyli'nin Fuzuli'ye dair değerlendirmeleri, şairin eserlerine daha derin bir perspektiften bakma imkânı sunmaktadır. Əlibəyli, Fuzuli'nin şiirlerinde iyimserlik ile kötümserliği bir arada bulundurabilmesini ve bu dengeyi sağlamadaki başarısını şu sözlerle vurgulamaktadır:

"Fuzuli neden sürekli olumlu olaylara ve olgulara yöneldi? Çünkü o, Tanrı'nın yarattığı bir eser olarak hem sevgi hem de nefret besleyebilir; hem güçlü hem de zayıf olabilir. Ancak Fuzuli'nin asıl önemi, düşmanlık ve haset duygularına karşı bile sevgiyle yaklaşması ve insanları hak ve hidayet yoluna davet etmesindedir. Aşkı yüceltmiş, fakat gerektiğinde ondan vazgeçebilme olgunluğunu da gösterebilmiştir. Bu çok yönlülüğü, onu her bireyin duygularına tercüman olabilen bir figür hâline getirmiştir" (Əlibəyli, 2008, s. 5). Fuzuli'nin eserlerinde yer alan bu insani ve evrensel yön, onun düşünce ve duygu dünyasını derinleştirirken eleştirel yaklaşımları da beraberinde getirmiştir. Benzer bir şekilde, Şehriyar da farklı değerlendirmelere konu olmasına rağmen söz sanatları dünyasında yüksek bir itibara erişmiş ve bir anlamda sanatın ortak güneşi olarak kabul edilmiştir. Her iki şairin de eserleri, buldukları ortamın ötesine geçerek insana ve insanlığa dair evrensel bir dil oluşturmayı başarmıştır.

Azerbaycan Türkçesi, şiirsel bir yapı ve estetik değer taşıyan bir dil olarak tanımlanmakta, bu özelliğiyle sıklıkla "şiirler yurdu" olarak anılan bir kültürün taşıyıcısıdır. Dilin şiirselliği, özellikle müzikal bir ahenk sunan ses yapısı ve ünlü harflerin çeşitliliği ile öne çıkmaktadır. Bu nitelikler, Azerbaycan Türkçesinin zengin ses düzeni ve kelimelerin çok anlamlılığıyla doğrudan ilişkilidir. Dilbilimci akademisyen M. Adilov, Azerbaycan Türkçesinin bu özelliklerini dilbilimsel açıdan değerlendirirken şu tespiti yapar: "Eklemeli dillerde, 'ek' kelimenin sonuna eklenir ve kelime, gramatikal değişikliklere uğrasa da kök, eski hâlini korur." (Adilov, 1982, s. 133). Bu açıklama, Azerbaycan Türkçesinin yapısal özelliklerinin dilin estetik gücüne nasıl katkıda bulunduğunu göstermektedir. Böylece dil, sadece iletişim aracı olmanın ötesine geçerek hem edebiyat hem de kültür alanında derin bir etkileycilik sağlamaktadır.

Azerbaycan Türkçesinin eklemeli yapısının etkisiyle, geçmişten günümüze kadar eklemeli dillerde uyağın rolünü büyük ölçüde ses tekrarı oyunları, yani aliterasyonlar üstlenmiştir. Aliterasyon, bir konuşma parçasında (örneğin bir birleşme, cümle, dize veya beyitte) aynı ya da benzer seslerin tekrar edilmesiyle ortaya çıkan bir estetik ve biçimsel özelliktir. Nesimi ve Fuzuli'nin şiirlerinde bu teknik geniş bir şekilde uygulanmış ve aliterasyon, şiirlerin ritmik yapısını güçlendiren önemli bir unsura dönüşmüştür. Dilbilimci M. Adilov'un belirttiği gibi, aliterasyon, estetik ve biçimsel bir özellik olarak öne çıkar (Adilov, 1982, s. 157) gibi ortaya koyma yönteminin 20. yüzyılda ise, aliterasyonun en başarılı uygulayıcılarından biri üstat Şehriyar olmuştur. Şehriyar'ın şiirlerinde, bu ses tekrarları ve uyumlu ritmik yapılar dikkat çeken unsurlar arasında yer alır. Şairin anlatım ustalığı, şiirlerinde âdeta doğayı canlandırır; çiçeklerin açması, bülbüllerin ötüşü, akarsuların şırıldaması gibi imgelerle doğa, tüm canlılığıyla bir sahneye dönüşür. Her köşe, ihtişam ve güzellikle dolup taşarken doğa hem insanın gözlerine hem de ruhuna hitap eden bir estetik düzleme ulaşır. Bu anlatım tarzı, Şehriyar'ın şiirlerinde doğanın ve insan ruhunun zenginliğini ve derinliğini yansıtan temel bir sanatsal öge olarak öne çıkar.

Üstat şair, sanatsal etkisini güçlendirmek amacıyla "Türk'ün Dili" adlı şiirinde çeşitli ifade öğeleri ve ses oyunları kullanmıştır. Özellikle, "i" ünlüsünü, üfürüm sesiyle fısıldarcasına bir şekilde vurgulamakla birlikte, "l", "s" ve "z" ünsüzlerini de fonetik benzerlikler yaratacak şekilde bir arada kullanmıştır. Bu tür ses oyunları, şiirin müzikal yapısını zenginleştirirken, aynı zamanda dilin fonetik özelliklerini de estetik bir biçimde ortaya koyar. Şair, seslerin harmonik bir şekilde tekrarıyla, hem anlam derinliğini arttırmakta hem de okuyucuya sesin ve anlamın birliğini sunan bir deneyim yaşatmaktadır. Bu teknik, şiire hem ritmik bir akış kazandırır hem de dilin melodik gücünü vurgular:

Türkün dili tək sevgili-istekli dil olmaz

Özge dilə qatsan bu əsil dil əsil olmaz... (Şəhriyar, 1993, s. 19).

Şehriyar'ın yaratıcılığında, seslerin aliterasyonuna dair pek çok örnek vermek mümkündür ve bu aliterasyonlar, onun şiirine özgün bir estetik değer katmaktadır. Şehriyar'ın şiirindeki bu ses oyunları, yalnızca estetik güzellik, süs, desen ve sanatsal kuşam oluşturmakla

kalmaz, aynı zamanda şiire bir tür büyü de ekler. Sanatçı, ünlü ve ünsüz seslerin olağanüstü bir şekilde aliterasyonunu gerçekleştirerek, dilin fonetik yapısının gücünden faydalanmıştır. Özellikle “dağ-mışağ”, “meşk-meşşak”, “aşk-müştak”, “söygülü-bülbül-gül”, “efsane-efsun” ve “hazan-yaprak” gibi sözcük birliktelikleri, ses uyumunu sağlamak amacıyla büyük bir ustalıklarla birleştirilmiştir. Bu ses benzerlikleri, hem anlam derinliğini artırmakta hem de şiirin müzikal yapısını güçlendirmektedir. Şehriyar’ın bu aliterasyonları kullanma biçimi, şiirinin içeriğini hiçbir şekilde zayıflatmamış, aksine ona şaşırtıcı bir güzellik katmıştır. Bu durum, şairin seslerin estetik uyumunu mükemmel bir şekilde yönetme konusundaki yetkinliğini gösterir:

d - O nə şa'ir ki dağın vəsfinə misdaq onu gördüm,

ş - Mən sənin tək ucalıq məşqinə məşşaq onu gördüm,

ş - Əşqə, əşq əhlinə müştəq onu gördüm.

ü - Teli bir söygülü bülbül ki, oxur gül budağında,

s - Sarı sünbül qucağında.

s - Sular əfsanəni söylər onun əfsunlu bağında,

ç - Səhərin çənli çağında (Şəhriyar, 1993, s. 496).

h-z-İnsan hazandır, dökülər can hazal kimi,

z-h - Saz tək yarpak yağanda, sızıldar hazan səsi (Şəhriyar, 1993, s. 76).

n-m-g - Nə tək İranda mənim gülgülə salmış qələmim (Şəhriyar, 1993, s. 62).

Şehriyar’ın şiirleri, tamamen canlı ve içten bir hoşnutlukla ifade edilmiştir. Söz ustası olan şair, dizelerinde tam uyak sağlayarak, en sevdiği sözcükleri estetik bir biçimde dile getirmek için farklı yöntemler arayışına girmiştir. Örneğin, "Tarsa Balası" gazelindeki "Şirdir Şehriyar'ın şiiri elinde şemşir" mısrasında, "aslan-şir" kelimesi ile "şemşir" kelimesi arasında fonetik bir bağlantı kurar. Ayrıca, "Süleyman Rüstəm'e Cevap" şiirinde "Gene de bir kabir kazım" dizesinde, "kabir" kelimesinin "bir" kelimesiyle ses benzerliği gösterdiği gibi, "Malul Zavallı Neylesin?" şiirinde de "Bir göz çatının kabirde verse fakir" dizesinde "bir" kelimesi yine "kabir" kelimesinde tekrarlanır. Şehriyar’ın şiirlerinde, genellikle önceki kelimenin ya da kelimenin bir bölümünün, sonraki kelimenin yapısında yer alarak tekrarlanmasıyla oluşan ses uyumu ve harmoni, onun şiirine özgü karakteristik özelliklerden biridir. Bu tür ses oyunları, şiirlerinde hem estetik bir bütünlük oluşturur hem de anlam derinliğini artırarak, şairin dilsel yaratıcılığını pekiştirir:

Sarı sünbüllərə züluf içrə oraklar tarak oldu

Qurd acaldıqda qocaldı...

Savalan tək havalandım

Selə qarşı qavalandım... (Şəhriyar, 1993, s. 21).

Edebiyat tarihi ve yazın mirasımız incelendiğinde, en kudretli sanatçıların dilin içsel müziğine büyük bir duyarlılıkla yaklaştıkları görülmektedir. Bu sanatçılar, ölümsüz eserlerini yaratırken, dilin derinliklerinde var olan bu müzikal yapıyı bir temel olarak kullanmışlardır. Dilin fonetik özelliklerinin, melodik yapısının ve ritminin farkında olarak, bu unsurları eserlerinde bir araya getirirler (Dakuklu, 1964, s. 48).

Şehriyar’ın “Haydar Baba’ya Selam” şiirinin, her okuyucu tarafından büyük bir sevgi ve coşkuyla karşılanmasının ve Türk illerinden ona yüzlerce nazire yazılmasının başlıca nedeni, eserin soylu Azerbaycan Türkçesiyle ve konuşma dilinin tatlı bir örneği olan Tebriz ağzında kaleme alınmış olmasıdır. Şair, bu dilin zenginliklerinden yararlanarak, hem estetik hem de anlam derinliği açısından etkileyici bir yapı ortaya koymuş ve bu da şiirin halk arasında büyük bir beğeni kazanmasına yol açmıştır. Eserin dilindeki doğal akış ve yöresel tat, Şehriyar’ın şiirine kendine özgü bir samimiyet ve içtenlik katmış, böylece geniş bir okuyucu kitesine hitap etmesini sağlamıştır:

Köhnələrin sür-sümüyü dartulub

Qurtulanın çul-çuxası yırtulub

Mol'İbrahim lap eriyib, qurtulub

Şeyhülislam səhman qalıp qıbraqdır

Novruz Eli qaçaq keçib, qoçaqdır (Şəhriyar, 1993, s. 496).

Azerbaycan dilinin inceliklerini, Şehriyar, Azerbaycan dilinin inceliklerini ve derinliklerini son derece iyi kavrayarak, kelimenin ses yapısına duyduğu hassasiyetle şiirlerinde halk diline ve yazına özgü pek çok deyim, ifade ve söz birleştirmesine yer vermiştir. Bu sözcük ve ifadeler, başka dillere çevrildiğinde anlam ve ses kaybı yaşanır, çünkü onlar sadece dilin değil, aynı zamanda kültürün, tarihsel ve toplumsal bağlamın da taşıyıcılarıdır. Örneğin, "işveli eşmeler", "atıl-matıl Çarşamba", "tiringeni demek", "darı döşürmek", "sandalyelerin tovu", "aşinalığın taşı", "ayrılığın şerbeti", "gündüz gözü", "umut gözü", "siyah zindan", "gününü gök eskiye bükmek", "hokkabazlık-maşa", "karagün-akgün" gibi söz birleştirmeleri, edebiyat biliminde "Realliler" olarak adlandırılır. Şehriyar’ın şiirlerinde bu tür "Realliler" sadece halkın dilini

yansıtmakla kalmaz, aynı zamanda halkın yaşam biçimi, tarihi, etnografyası, mitolojisi ve kültürel mirasıyla da derin bir bağ kurar. Ayrıca, doğal çevreyle, bitkiler ve hayvanlar âlemiyle olan ilişki, şiirlerinde geniş bir biçimde işlenir. Bu unsurlar, şairin eserlerinin sanatsal değerini ve milli özelliklerini artırmakla kalmaz, aynı zamanda onun sanatsal gelişiminin ilerlemesine de katkı sağlar. Şehriyar'ın şiir dili, halkın günlük yaşamını ve kültürünü yüksek bir sanat düzeyine taşıırken, bu unsurlar şairin eserlerine özgünlük ve derinlik katmaktadır.

Şehriyar'ın bu özelliği, Güney Azerbaycan'ın ünlü yazarı ve akademisyeni Dr. Rıza Berahani tarafından da dikkatle gözlemlenmiştir. Berahani, Şehriyar'ın Türk dilinde şiir yazarken, milli dilin ve yerel kelimelerin kullanımına büyük özen gösterdiğini vurgulamaktadır. Şair, halkın konuşma dilinin derinliklerinden, gelenek ve göreneklerinden sıradan deyimleri ve ifadeleri alarak, bunları şiirsel bir seviyeye taşımakta ve halkın dilini estetik bir biçimde yüceltmektedir. Bu durum, Şehriyar'ın şiirlerinin halkla olan güçlü bağını ve kültürel zenginliğini yansıtmaktadır. Öte yandan, Farsça yazarken ise Şehriyar, daha çok kitabî yazı dilini tercih etmekte, gazel, kaside gibi geleneksel Fars şiiri formlarını veya Nima'yı takip eden modern şiir anlayışını benimsemektedir. Bu yaklaşım, Şehriyar'ın dilsel ve sanatsal çok yönlülüğünü ortaya koyarak, her iki dilde de farklı estetik ve dilsel stratejiler geliştirdiğini gösterir (Əlizadə, 1995, s. 473).

Şehriyar'ın sanatsal özgünlüğü, onun kendine has bir yaratıcı yol çizmesinin ve farklı bir estetik anlayışı geliştirmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. V.G. Belinski'nin de ifade ettiği gibi, "Orijinallik rastgele bir hâl değil, dâhiliğin zorunlu uygulamasıdır." Şehriyar, dil ve edebiyat alanında gösterdiği derinlikli yaratıcılık ve benzersiz üslubuyla bu tanıma mükemmel bir örnek teşkil eder. Türk edebiyatının büyük şairlerinden Dede Yunus'un izinden giden Şehriyar, aynı zamanda tasavvuf ve irfan şairi olan bir filozof olarak halkın kültürel mirasını yaşatmıştır. Ancak, 20. yüzyılda Güney Azerbaycan halkının edebî geleneği ile Şehriyar arasındaki bağın kopması, bir dönemin sonunu işaret eder. Şehriyar'ın edebî dünyaya katkısı, yeni bir sanat anlayışını ve şiirsel bir akımı beraberinde getirmiştir. Onun gelişyle, Azerbaycan edebiyatında "Şehriyar mektebi" olarak adlandırılan bir okul oluşmuş ve bu okul, günümüzde de yeni nesil şairler ve yazarlar tarafından devam ettirilmektedir. Bu süreç, Şehriyar'ın edebî mirasının hâlâ canlı olduğunu ve onun dilindeki derinlikli estetiğin yeni kuşaklar tarafından sürdürüldüğünü göstermektedir.

Sonuç

Usta Şehriyar, gerek ana dili Azerbaycan Türkçesinde gerekse Farsça olarak kaleme aldığı eserlerinde, döneminin baskıcı rejimine ve onun temsilcilerine karşı içsel bir mücadele vermiş, edebiyatı bir direniş aracı olarak kullanmıştır. Halkın özgün kültür, zengin dil ve edebiyat hazinesi ile evrensel maddi ve manevi değerlere sahip olduğunu vurgulamış, halkın manevi bir bütünlük içinde var olma potansiyelini yansıtmıştır. Şehriyar'ın, halkın ruhunda ve inanç dünyasında kök salarak kalplerde anıtsal bir yer edinmesi, edebiyat tarihinde nadir rastlanan bir başarıdır. Bu güçlü halk sevgisini özellikle "Haydar Baba'ya Selam" eseri ile kazanmış, tüm şiirlerinde Tanrı aşkı ve insan sevgisi ile yoğrulmuş bir ifade biçimi geliştirmiştir. Şehriyar, aşkı yüce bir değer olarak ele almış, Nizami, Dede Yunus Emre ve Fuzuli gibi büyük şairlerin mirasını sürdürerek yeni bir edebî ekol oluşturmuş ve başarılı bir şiir tarzıyla sanatta önemli bir başarıya ulaşmıştır.

Şehriyar'ın okuyucuları tarafından sevilmesinin ve ölümünden yıllar sonra bile varlığını sürdürebilmesinin en önemli nedenlerinden biri, ana diline duyduğu derin sevgi, sözcüklerle kurduğu özel bağ ve dil ustalığıdır. Şairin seçtiği etkili, unutulmaz sözcüklerle kaleme aldığı eserler, onu ana dilinin bir şairi ve bilgini olarak yüceltmıştır. Şehriyar'ın sözleri, onun kalbinin derinliklerinden gelen bir edebî pınar gibidir.

Büyük düşünür Sokrates'in "Etkili söz ebedidir; değersiz söz ise fanidir" inancı, Şehriyar'ın sanatına yaklaşımıyla örtüşmektedir. Yeni sözler söylemenin, özgün ifadeler bulmanın zorluğu düşünülürken, Şehriyar'ın sanat dünyasında kendine özgü ve kalıcı bir yer edindiği görülmektedir. Sanat hazinesinin el değmemiş mücevherlerine ulaşmak, bu zenginliğin yolunu bilmek ve onun anahtarını elinde tutmak, 20. yüzyılın bu sanat dâhisi için ayrıcalıklı bir nitelik olmuştur.

Sonuç olarak, Şehriyar, şiir diliyle çağının siyasi ve kültürel zorluklarına rağmen hem kendi toplumunun sesini yüceltmiş hem de edebî anlamda evrensel bir iz bırakmayı başarmıştır. Onun eserleri, yalnızca estetik değerleriyle değil, aynı zamanda halkına ve diline duyduğu bağlılıkla, sanat dünyasında benzersiz bir yer edinmiştir. Bu özellikleri, Şehriyar'ı klasik Türk ve Fars edebiyatının ölümsüz simalarından biri hâline getirmiştir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar / References

- Adilov, M. (1982). *Sənətkar və söz*. Yazıçı. (In Azerbaijani Turkish)
- Dakuklu, İ. (1964). Şəhriyar və Heydərbabaya salam. *Qardaşlıq*, (1), 48-51. (In Azerbaijani Turkish)
- Əlibəyli, Ş. (2008). *Füzulinin Farsca divanı: Linqvo-poetik özəlliklər*. Natta-Pres Neşriyyat. (In Azerbaijani Turkish)
- Əlizadə, C. (1995). *Elə həmin sadəlikdə və gözəllikdə*. Mərkəz Nəşriyyatı (In Azerbaijani Turkish)
- Nikəndiş, B. (1997). *Şəhriyarın xəlvət dünyası*. Azəran. (In Azerbaijani Turkish)
- Rəsulzadə, M. Ə. (2015, 19 Fevral). *Azərbaycan şairi Nizami: Nizamidə Türklük*. Vikimənbə https://az.wikisource.org/wiki/Az%C9%99rbaycan_%C5%9Fairi_Nizami/Nizamid%C9%99_t%C3%BCrk%C3%BCK (In Azerbaijani Turkish)
- Şəhriyar, M. (1993). *Divanı-Türki*. Əlhuda. (In Azerbaijani Turkish)
- Şəhriyar, M. (1993). Yalan dünya. A. Bağırov (Ed.). *Azərbaycan Ensiklopediyası*. Neşriyyat- Poliqrafiya Birliyi. (In Azerbaijani Turkish)
- Şəhriyar, M. (2000). *Seçilmiş əsərləri*. Elm. (In Azerbaijani Turkish)
- Emre, Y. (t.y.). *Gel gör beni aşk neyledi*. Mevlanasözleri. 15 Haziran 2024'te <https://mevlana-sozleri.net/yunus-emre/yunus-emre-gel-gor-beni-ask-neyledi/> adresinden erişildi.
- Qasımlı, A. M. (2014, Eylül 22). *Türkçülər: Tarixi və siyasi ideoloji oçerkler*. Azkurs. <https://azkurs.org/aydn-medetoglu-qasml-turkculer-tarixi--siyasi-ideoloji-ocerkle.html?page=24> (In Azerbaijani Turkish)
- Çalışkan, M. (2021, 6 Şubat). 2021 Yunus Emre ve Türkçe yılı. *Habertürk*. <https://www.haberturk.com/2021-yunus-emre-ve-turkce-yili-2962067>